

<https://doi.org/10.70728/b.series.fil.v08.i08.021>

UDK 808.3

<https://orcid.org/0009-0005-7554-0591>

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI SOTSIOMADANIY KOMPONENTLI MATNLARDA REALIYALARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI

Burxonova Gulmira Olimjon qizi

*Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti tadqiqotchisi
burxonovagulmira795@gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida yaratilgan sotsiomadaniy mazmundagi matnlarda uchraydigan realiyalar lingvomadaniy yondashuv asosida tadqiq etiladi. Tadqiqot jarayonida realiyalarning milliy-madaniy mazmuni, semantik qamrovi hamda madaniyatlararo muloqotdagi funksional ahamiyati aniqlanadi. Shuningdek, ikki tilga xos realiyalarning umumiy va farqlovchi jihatlari qiyosiy tahlil orqali asoslab beriladi. Olingan natijalar tarjima amaliyoti va lingvokulturologik tadqiqotlar uchun muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Realija, sotsiomadaniy mazmun, lingvomadaniy yondashuv, qiyosiy tahlil, ingliz va o'zbek tillari

LINGUOCULTUROLOGICAL FEATURES OF REALIA IN SOCIO- CULTURAL TEXTS OF ENGLISH AND UZBEK

Abstract: This paper explores realia occurring in socio-cultural texts of English and Uzbek through a linguocultural approach. The research focuses on identifying the national and cultural meanings of realia, their semantic scope, and their functional role in intercultural communication. A comparative analysis is employed to highlight both shared and distinctive features of realia in the two languages. The results contribute to translation practice and linguocultural research.

Keywords: realia, socio-cultural meaning, linguocultural approach, comparative analysis, English and Uzbek languages

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ РЕАЛИЙ В СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ ТЕКСТАХ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ

Аннотация: В статье исследуются реалии, функционирующие в социокультурных текстах английского и узбекского языков, с позиций лингвокультурного подхода. В ходе анализа раскрывается национально-культурное содержание реалий, их семантический диапазон и функциональная значимость в межкультурной коммуникации. Сопоставительный анализ позволяет выявить общие и дифференцирующие особенности реалий в двух языках. Полученные результаты могут быть использованы в переводческой практике и лингвокультурологических исследованиях.

Ключевые слова: реалия, социокультурное содержание, лингвокультурный подход, сопоставительный анализ, английский и узбекский языки

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslikda tilning nafaqat kommunikativ vosita sifatidagi rolini emas balki tilning milliy madaniyat, tarix va ijtimoiy tajriba tavsiflarini aks etuvchi murakkab hodisa sifatida o‘rganish ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Har bir til o‘zida xalqning urf-odatlarini, an‘analari, kundalik turmush tarzi va dunyoqarashini ifoda etishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, til sotsiomadaniyatning eng asosiy qismidir. Ushbu birliklar, ayniqsa, realiyalar orqali namoyon bo‘lib, muayyan xalq yoki madaniyatga xos bo‘lgan tushunchalarni ifoda etadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi ingliz va o‘zbek tillaridagi sotsiomadaniy komponentli matnlarda uchraydigan realiyalarni 2 til misolidagi tahlillari orqali ularning milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot doirasida realiyalarning turlari, semantik xususiyatlari va madaniyatlararo muloqotdagi o‘rni yoritiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ingliz va o‘zbek tillaridagi sotsiomadaniy komponentli matnlarda realiyalarni lingvomadaniy jihatdan tahlil qilish madaniyatlararo muloqot, tarjimashunoslik hamda chet tillarni o‘qitish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi desak yanglishmaymiz. Zero, realiyalar milliy-madaniy ma‘lumot tashuvchisi sifatida boshqa tillarga deyarli tarjima qilinmaydi, ayrim hollarda realiyalarning ekvivalentlaridan yokida konteksga mos tarjima variantlaridan foydalaniladi. Shu sababli ularni qiyosiy va lingvomadaniy nuqtayi nazardan o‘rganish dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

Til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik masalasi zamonaviy lingvistika, xususan lingvokulturologiya yo‘nalishining asosiy tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, sotsiokulturologik komponentga ega bo‘lgan matnlarda uchraydigan realiyalar muayyan xalqning tarixiy, ijtimoiy va madaniy xususiyatlarini ifodalovchi til birliklari sifatida alohida ilmiy ahamiyatga ega.

Lingvokulturologiya nazariyasining shakllanishida rus olimlari V.A. Maslova va V.V. Vorobyov muhim hissa qo‘shgan. V.A. Maslova lingvokulturologiyani til orqali milliy madaniyatni o‘rganadigan fan sifatida talqin qilib, unda til birliklari milliy mentalitet va madaniy qadriyatlarning aks etishini ta’kidlaydi. Uning fikricha, realiyalar xalqning tarixiy

tajribasi, urf-odatlar va turmush tarzini ifodalovchi til birliklari bo'lib, ular matnda madaniy axborotni yetkazuvchi asosiy vositalardan biridir [1].

V.V. Vorobyov lingvokulturologiyani madaniyat va til o'rtasidagi o'zaro ta'sirni o'rganadigan integrativ fan sifatida izohlaydi. Olimning ta'kidlashicha, realiyalar milliy madaniyatning muhim ko'rsatkichlari bo'lib, ular tarjima jarayonida lingvistik va madaniy muammolarni keltirib chiqaradi. Shu sababli realialarni o'rganish til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni chuqurroq tushunishga yordam beradi [2].

Realialar tushunchasi tarjimashunoslik sohasida ham keng o'rganilgan. Mashhur olimlar S. Vlahov va S. Florin realialarni ma'lum bir xalq yoki madaniyatga xos bo'lgan va boshqa tillarda to'liq ekvivalenti mavjud bo'lmagan so'zlar sifatida ta'riflaydilar. Ularning fikricha, realialar tilning milliy-madaniy xususiyatlarini aks ettiruvchi birliklar bo'lib, ular tarixiy, etnografik, ijtimoiy va maishiy tushunchalarni ifodalaydi [3].

Shuningdek, lingvokulturologiya doirasida Yu.S. Stepanov tilni madaniyatning muhim elementi sifatida ko'rib, unda madaniy konstantalar mavjudligini ta'kidlaydi. Uning fikriga ko'ra, realialar ana shu konstantalar orqali xalqning dunyoqarashi va mentalitetini ifodalovchi vosita hisoblanadi [4].

G'arb tilshunosligida ham til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik masalasi keng tadqiq etilgan. Masalan, amerikalik olim E. Sapir va B. Uorf til insonning dunyoni idrok etishida muhim rol o'ynashini ta'kidlab, til orqali madaniy tafakkur shakllanishini ko'rsatib beradilar. Sapir–Uorf gipotezasiga ko'ra, tilning tuzilishi va leksik tarkibi xalqning dunyoqarashini aks ettiradi. Bu esa realialar orqali milliy madaniyatni o'rganish imkonini beradi [5].

Ingliz tilshunosligida ham realialar va madaniy komponentli matnlarni o'rganish masalasi muhim hisoblanadi. Masalan, Juliane House tarjima nazariyasida matnning madaniy kontekstini saqlab qolish muhimligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, realialar tarjimada madaniy identifikatsiyani ta'minlovchi elementlar hisoblanadi [6].

O'zbek tilshunosligida ham lingvokulturologiya masalalariga qiziqish ortib bormoqda. Tadqiqotchilar milliy madaniyatga oid tushunchalar, urf-odatlar va etnografik birliklarning til orqali ifodalanishini o'rganib, realialarning lingvokulturologik xususiyatlarini tahlil qilmoqdalar. Bu tadqiqotlar ingliz va o'zbek tillaridagi sotsiokulturologik komponentli matnlarni qiyosiy tahlil qilishda muhim ilmiy asos yaratadi.

Shunday qilib, ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, realialar til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro aloqani ifodalovchi muhim lingvistik birlik hisoblanadi. Ular orqali xalqning tarixiy tajribasi, milliy qadriyatlari va ijtimoiy hayoti aks etadi. Ingliz va o'zbek tillaridagi sotsiokulturologik komponentli matnlarda realialarning lingvokulturologik xususiyatlarini o'rganish til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni chuqurroq anglash imkonini beradi.

Tadqiqot jarayonida zamonaviy tilshunoslikda qo'llaniladigan bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Xususan, realialarni aniqlash va tahlil qilishda **tavsifiy metod**, ingliz va o'zbek tillaridagi realialarning o'xshash va farqli jihatlarini aniqlashda **qiyosiy-**

_____ **Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar 2026-yil 8-son** _____ **B seriya**
tahliliy metod qo‘llanildi. Shuningdek, realiyalarning milliy-madaniy mazmunini ochib berishda **lingvomadaniy tahlil metodi** asosiy usul sifatida tanlandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ingliz va o‘zbek tillaridagi sotsiomadaniy komponentli matnlarda realiyalar asosan milliy urf-odatlar, ijtimoiy institutlar, an‘anaviy taomlar, kiyim-kechak nomlari hamda tarixiy-madaniy tushunchalarni ifodalashi aniqlandi. Masalan, **wedding – to‘y, bride – kelin, hospitality – mehmondo‘stlik, harvest festival – hosil bayrami, tea – choy, bread – non** kabi so‘zlarni keltirish mumkin. Ikkala til madaniyatida **ramziy ahamiyat** (masalan, **bread** va **non** – hayot manbaisifatida tahlil qilish o‘rinlidir. Pragmatik funksiyalar nuqtai nazardan qaraydigan bo‘lsak, “mehmonni choy bilan kutib olish”, “nonni qadrlash” kabilar har ikkala madaniyatda mavjud. Shu o‘rinda adabiy parchalar orqali tahlilimizni ifodalash o‘rinli bo‘ladi.

1. Choy- tea

Ingliz adabiyotidan:

“Will you take some tea, Miss Bennet?” said Mrs. Bennet with her usual affability.
(Jane Austen, “Pride and Prejudice”, 1813)

O‘zbek adabiyotidan:

“Otabek choyni quyib, mehmonning oldiga qo‘ydi. Har bir piyola bilan mehr ham ulashilgandek edi.” **(Abdulla Qodiriy, “O‘tkan kunlar”, 1926)**
“Tea” va “choy” birliklari denotativ jihatdan bir xil bo‘lsa-da, konnotativ jihatdan har bir tilda o‘z madaniy ahamiyatiga ega. Ingliz madaniyatida **tea** — ijtimoiy marosim, suhbat va odob ramzi bo‘lsa, o‘zbeklarda **choy** — mehr, bag‘rikenglik va mehmondo‘stlik timsoli. Har ikkala madaniyatda bu realia ijtimoiy yaqinlikni ifodalovchi **kommunikativ qadriyat** sifatida ishlatiladi.

2. Yana bir realiya bo‘lgan so‘z bu “to‘y” - wedding so‘zidir.

Ingliz adabiyotidan:

“The wedding day approached; yet I trembled, fearing the joy might be too great to last.” **(Charlotte Brontë, “Jane Eyre”, 1847)**

O‘zbek adabiyotidan:

“To‘y oldidan butun mahalla harakatda edi; har kimning ko‘ngli quvonch va duoga to‘la.” **(Said Ahmad, “Ufq”, 1970)**
“Wedding” va “to‘y” atamaları **madaniy jihatdan parallel** bo‘lib, nikoh marosimini bildiradi. Ingliz jamiyatida to‘y shaxsiy bayram, o‘zbek madaniyatida esa ijtimoiy hodisadir — butun mahalla, qarindosh-urug‘ning ishtirokida o‘tadi. Leksik-semantik jihatdan bu realiyalar oila, baxt, duolar, birlik tushunchalari bilan uyg‘un.

3. Bread -non.

Ingliz adabiyotidan:

“She gave me a piece of bread and butter, saying nothing, but it meant kindness.”
(Charles Dickens, “Great Expectations”, 1861)

O‘zbek adabiyotidan:

“Onasining non uzatishidagi harorat, mehri bola yuragini eritib yuborardi.”
(G‘afur G‘ulom, “Shum bola”, 1936)

“Bread” va “non” denotativ jihatdan bir xil mahsulotni anglatadi, o‘zbek madaniyatida **non** — **muqaddas**, baraka va hayot timsoli. Ingliz madaniyatida esa **bread** ko‘proq oddiy saxiylik belgisi sifatida ishlatiladi. Har ikki holatda u **mehr va insoniy ilqlik** ramzi sifatida qo‘llaniladi.

Tahlillar natijasidan shuni e‘tirof etish mumkinki, ayrim realiyalar borki, ularning aynan tarjimai yo‘qligi bois, tarjima jarayonida ushbu so‘zlarning mos ekvivalentidan foydalaniladi. Misol uchun O‘zbek adabiyotida realiya: “*do‘ppi*”, “*ko‘ylak*”, “*chakmon*” “Yigit boshidagi do‘ppi va yelkasidagi chakmon uning kimligini darrov bildirib qo‘yardi”. “Do‘ppi” — identitet belgisi, milliylik ramzi. “Chakmon” — iqlim, turmush tarzi va jamiyatdagi mavqeni bildiradi. Agar qiyoslaydigan bo‘lsak inglizcha “bonnet” — sinfiy; o‘zbekcha “do‘ppi” — milliylik va mintaqaviylik timsoli sifatida namoyon bo‘lmoqda. Aynan do‘ppi o‘zbek mintalitetiga oid bo‘lgan milliy bosh kiyimi bo‘lgani uchun uning ingliz tilida tarjima variant yo‘q. Shu boisdan ingliz adabiyotida realiya: “*bonnet*”, “*gown*”ni *do‘ppining ekvivalenti deb qarash mumkin. Masalan, “She adjusted her bonnet and smoothed the folds of her dark gown.”* (Charlotte Brontë — Jane Eyre, Penguin Classics, 2006, p. 112)

“Bonnet” — XIX asr ayollari uchun ijtimoiy mavqeni anglatuvchi bosh kiyim. Kiyim sinfiy farqni bildiradi. Umuman olganda realiyalarni juda ko‘p sinflarga bo‘lish mumkin, mana misol uchun ijtimoiy tabaqa va unvon realiyalari

Ingliz adabiyotidagi realiya: “*gentleman*”, “*lord*”

“**He regarded himself as a gentleman of old descent.**” (Thomas Hardy — **Tess of the d’Urberville**, Penguin Classics, 2003, p. 52)

“Gentleman” — XIX asr Angliyasida sinfiy va madaniy maqom hisoblanadi.

O‘zbek adabiyotidagi realiya: “*bek*”, “*mirzaboshi*”

“*Bekning saroyida mirzaboshi har kuni hujjatlar bilan mashg‘ul edi.*” (Abdulla Qodiriy — **Mehrobdan chayon**, Sharq nashriyoti, 2017, 73-bet)

“Bek” — feodal boshqaruv tizimidagi ijtimoiy va siyosiy unvon. “Mirzaboshi” — ma‘muriy lavozim sifatida e‘tirof e‘tilgan.

Olib borilgan izlanishlar realiyalarni lingvomadaniy jihatdan o‘rganish til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni chuqurroq anglash imkonini berishini ko‘rsatadi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi realiyalarning qiyosiy tahlili har bir xalqning o‘ziga xos mentaliteti va madaniy qadriyatlari til birliklarida qanday aks etishini ochib beradi deyish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

XULOSA

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, ingliz va o‘zbek tillaridagi sotsiomadaniy komponentli matnlarda realiyalar milliy-madaniy axborot tashuvchisi asosiy manba xissoblanadi. Ularning lingvomadaniy tahlili madaniyatlararo muloqotni samarali tashkil etish va tarjima jarayonidagi qiyinchiliklarni bartaraf etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kelgusida

_____ **Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar 2026-yil 8-son** _____ **B seriya**
realialarni yanada kengroq korpus materiallari asosida o‘rganish tilshunoslik tadqiqotlari
uchun istiqbolli yo‘nalish bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hardy, T. *Tess of the d’Urbervilles*. — London: Penguin Classics, 2003. — 52 p.
2. Brontë, Ch. *Jane Eyre*. — London: Penguin Classics, 2006. — 112 p.
3. Dickens, Ch. *Great Expectations*. — London, 1861.
4. Geeraerts, D. *Theories of Lexical Semantics*. — Oxford: Oxford University Press, 2010.
5. Lyons, J. *Semantics*. Vol. 1–2. — Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
6. Qodiriy, A. *O‘tkan kunlar*. — Toshkent, 1926.
7. Austen, J. *Pride and Prejudice*. — London, 1813.
8. Qodiriy, A. *Mehrobdan chayon*. — Toshkent: Sharq nashriyoti, 2017. — 73 b.
9. Улуғов, Б. *Лексик семантика масалалари*. — Тошкент: Фан, 1981.
10. Сафаров, Ш. *Семасиология асослари*. — Тошкент: Фан, 2008.
11. Crystal, D. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. — Oxford: Blackwell, 2003.
12. Ipsen, G. *Der Alte Orient und die germanische Sprache*. — Heidelberg: Winter, 1924.
13. Trier, J. *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes*. — Heidelberg: Winter, 1931.